УДК 070

Ә.Т. Сибгатуллина

«ИДЕЛ-УРАЛ» ЖУРНАЛЫ (1955)

В 1955 году в Стамбуле начал выходить ежемесячный журнал «Идел-Урал» на турецком и английском языках. Учредителем и главным редактором был татарский эмигрант Маджит Сакмар (1988–1978), бывший офицер турецкой армии и участник войн на Балканах и Первой мировой, а также национально-освободительной борьбы турецкого народа. После смерти Гаяза Исхаки (1878–1954) именно он возглавил в Турции национальный центр «Идел-Урал». Задуманный как издание по культуре народов Волго-Уральского региона журнал успел выйти лишь в двух номерах, в статье кратко анализируются материалы обоих номеров. Особо важным является специально изданное в виде книжки приложение к первому номеру журнала, посвященное кончине Гаяза Исхаки. В нем о жизни и творчестве писателя, о встречах с ним своими воспоминаниями поделились видные деятели-эмигранты из Азербайджана, Северного Кавказа, Америки, Финляндии.

Ключевые слова: татарская периодическая печать, татарская эмиграция, журнал «Идел-Урал», Маджит Сакмар, Гаяз Исхаки.

In 1955, the monthly magazine *Idel-Ural* began to appear in Istanbul. The magazine was published in Turkish and English. Its founder and editor-in-chief, Majit Sakmar (1988-1978), was a Tatar emigrant and former officer of the Turkish army. Sakmar participated in the wars in the Balkans, the First World War, and the national liberation struggle of the Turkish people. After the death of Gayaz Iskhaki (1878–1954), it was he who headed the national centre «Idel-Ural» in Turkey. The eponymous journal was conceived as a publication on the cultures of peoples in the Volga-Ural region but appeared in only two issues. The current article briefly analyzes materials published in these issues. Of particular importance is a special supplement to the first issue, printed in a book form and dedicated to the death of Gayaz Iskhaki. In it, prominent emigrants from Azerbaijan, the North Caucasus, America, and Finland shared their memories of their meetings with the writer.

Key words: Tatar periodicals, Tatar emigration, «Idel-Ural» magazine, Majit Sakmar, Gayaz Iskhaki.

Төркиядә яшәгән күренекле Казан татарларыннан калган тарихи-әдәби мирасны һаман җитәрлек дәрәҗәдә табып-өйрәнеп бетерә алмыйбыз әле. Мәсәлән, XX гасыр уртасында Мәҗит Сакмар тарафыннан чыгарыла башлаган, ләкин бүгеннәрдә генә очраклы рәвештә кулыма килеп кергән «Идел-Урал» исемле журнал турында, бик күпләр кебек, минем дә ишеткәнем юк иде. Шул уңайдан әлеге хәбәрне биргән һәм материаллар белән тәэмин иткән азәрбайҗан галим-эзтабарларыннан «Чапар» журналының баш редакторы Дилкам Әхмәд әфәндегә зур рәхмәтемне белдерәм.

«Идел-Урал» журналы 1955 елның май аенда Истанбулда Османбәй матбагасында төрек һәм инглиз телләрендә бер мәдәни җыентык –

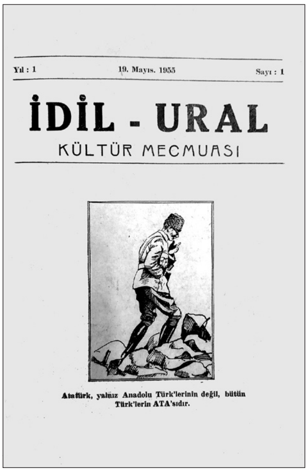

«Идел-Урал» журналының 1 нче саны

айлык «культур мәҗмугасы» рәвешендә чыга башлый. Хуҗасы һәм баш редакторы булып Мәҗит Сакмар әфәнде (1888–1978) тора. Ни кызганыч, шушы көнгә кадәр М. Сакмар хакында да мәгълүматларыбыз бик чикле, Кырым татарларының Төркиядә чыккан «Әмәл» журналының 1978 елгы санында бирелгән некрологта аның Казанга бәйле Сакмар авылында (хәзерге Башкортстанда?) тууы, 1905 елда Истанбулга күчеп килүе, хәрби мәктәпне бетергәч, офицерлар хәзерли торган уку йортында, аннаң соң хәрби Академиядә белем алуы хәбәр ителә. Балканнарда, аннары Беренче бөтендөнья сугышында катнашуы, төрек халкының милли-азатлык көрәшендә үзеннән өлеш кертүе турында әйтелә. Төркия армиясендә беренче һава көчләре оешмасын коручылардан булган М. Сакмар хәрби министрлыкта һәм генераль штабта хезмәт итеп, полковник дәрәҗәсендә лаеклы ялга чыккан [İdil-Ural Millî Merkezi Başkanı Mecit Sakmar, 1978, s. 16]. Безнең мәгълүматларыбыз буенча, 1943 елда Генштабта хезмәт иткән вакытта «Һава географиясе» (Hava Cografyası; Ankara) исемле бер китап та бастырган булган. 1954 елдан алып вафатына кадәр Гаяз Исхакыйдан мирас булып калган «Идел-Урал милли мәркәзен» җитәкләгән. Хатыны Алия ханым (1902–1978) да актив иҗтимагый тормыш алып барган, уллары профессор Әхмәт Ата Сакмар (1941–2021), адвокат һәм галим буларак, зур дәрәҗәләргә ирешкән, халыкара хокук һәм дипломатия темалары буенча Европада һәм Төркиядә китаплар бастырган.

Монда кыскача гына «Идел-Урал милли мәркәзе» идарәсенең ни сәбәпле М. Сакмарга бирелүе турында да әйтеп китү урынлы булыр. Яшь япон тикшеренүчесе Р. Оно 2011 елда очраклы рәвештә букинистларда сакланып калган бер уникаль коллекция тапкан һәм бу хакта язып та чыккан иде [Ono, 2013]. Бу табылдык тупланмада, нигездә, мөһаҗирлектә яшәгән үзбәк зыялысы доктор Габделваһаб Октайга килгән (1904–1968) хатлар булып, алар арасында Г. Исхакыйның соңгы көннәре белән бәйле язышмалар безнең өчен аеруча әһәмияткә ия. Кызы Сәгадәт Чагатайның этисеның сихәтлеге, аңа бирелгән дарулар, аны ничек каравы турында Г. Исхакый белән дус булган Г. Октайга хәбәр биреп баруы Габделваһаб әфәнденең Төркиядәге бик күп мөһаҗирләрнең «үз врачы» булуын күрсәтеп тора. Аңа язылган хатлар арасында Г. Исхакыйның ярдәмчесе булган Мирхуҗа Әрәлинең[1]

[1] Мирхуҗа Хәсән Әрәли (1896–1958) – генерал. Уфада мәдрәсәдә һәм гимназиядә белем алган. 1915 елдан Беренче бөтендөнья сугышында катнашкан, 1932 елда генерал-майор чины алган, Кызыл Армиянең 60 нчы һәм 275 нче дивизияләре белән идарә иткән. 1941 елда немецларга әсир төшкәч, туган илгә кайтмаган, 1949 елда Төркиягә килгән һәм Г.Исхакый янында эшләгән [Ono, 2013, s. 572].

7 июльдә, ягъни Г. Исхакыйның вафатына 15 көн кала, язылган хатында исә әдипнең милли эшләр белән соңгы көннәренә кадәр шөгыльләнүе белдерелә һәм үз урынына «Идел-Урал милли мәркәзен» җитәкләрдәй кеше табарга тырышуы аңлашыла. Бу урынга беренче кандидат буларак, танылган инженер-нефтьче Кәмал Локман[1] күрсәтелә, ләкин Төркиядә закон буенча дәүләт чиновникларына иҗтимагый оешмалар белән җитәкчелек итәргә ярамаганга, бу кандидатура төшеп кала, аннан соң Нурулла Ата[2] кандидатурасы килә, тик ул икеләнүен белдергәч, отставкадагы полковник Мәҗит Сакмарга мөрәҗәгать итәләр һәм ризалыгын алалар [Ono, 2013, s. 572].

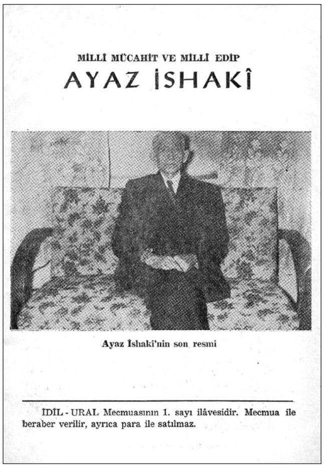
MİLLÎ MÜCAHİT VE MİLLÎ EDİP
AYAZ İSHAKÎ

Ayaz İshaki'nin son resmi

İDİL - URAL Mecmuasının 1. sayı ilâvesidir. Mecmua ile beraber verilir, ayrıca para ile satılmaz.

«Идел-Урал» журналының 1 нче санына кушымта

Биографиясеннән күренгәнчә, М. Сакмар «Идел-Урал» журналын Гаяз Исхакыйдан Төркиядәге татар милли хәрәкәте җитәкчелеге идарәсен үз кулына алыр-алмас чыгара башлаган дияргә була: журналның 1 нче саны 1955 елның 19 маенда басыла, әгәр аны чыгару өчен рәсми язышмаларны, редакция портфелен туплау чорын искә алсак, Г. Исхакыйның вафатыннан (22 июль, 1954) соң узган вакыт шуңа туры килә. Моны исбатлый торган бик тә әһәмиятле тагын бер чыганак бар: ул да булса, Г. Исхакыйның вафатыннан соң чыккан «Милли мөҗаһит вә милли әдип Гаяз Исхакый» исемле җыентык [Milli Mücahit, 1955]. Истанбулда 1955 елда Осман бәй матбагасында басылган 49 битлек әлеге китапчыкның алгы битенә болай дип язылган: Бу – «Идел-Урал» мәҗмугасының беренче санына кушымтадыр. Мәҗмуга белән бергә бирелер, аеруча акчага сатылмас». Мәҗмуганың тышлыгында «Гаяз Исхакыйның соңгы рәсеме» куелган, икенче биттә рәхмәт сүзләре язылган: әдипнең вафатыннан соң телеграмма җибәреп, хат юллап, кайгы уртаклашкан Финляндия, Америка, Япония, Төркия, Европа илләрендәге дусларына, Украина, Белоруссия,

---

[1] Кәмал Локман (1899–1976) Казакъстанның Казалы шәһәрендә туган, башлангыч белемне шунда алганнан соң, гаиләсе белән Госманлы Төркиясенә күченгән. Урта мәктәпне бетергәч һәм армия хезмәтен тәмамлагач, Франциягә киткән, Гренобль политехника институтында, аннан соң Страсбургта нефтьчелек буенча югары уку йортын тәмамлаган (1927). 1929 елда Төркиягә кайтып, төрле дәүләт оешмаларында нефтьчелек буенча эшләгән, аеруча җир асты файдалы казылмаларын эзләү өлкәсендә фәнни эшләр алып барган һәм Төркиядә нефть сәнәгате формалашуга әһәмиятле өлеш керткән.

[2] Нурулла Ата (1887/88–1974), педагог. Самарада туган, 1909 елда Истанбулга килеп белем ала һәм башлангыч сыйныф укытучысы дипломына ия булган, 1913 елдан мәктәптә укыта башлаган. Армиядә хезмәт иткәннән соң, Кавказда, Азәрбайҗанда укыткан, 1923 елдан яңадан Истанбулга кайтып, профессиясе буенча эшләгән, 1952 елда пенсиягә чыкса да, төрле мәктәп һәм мәгариф оешмаларында хезмәт иткән.

Польшадагы фикердәшләренә редакция рәхмәт белдерә, диелгән. Җыентыкны М. Сакмарның «Беренче тәэсир» исемле язмасы ачып җибәрә, анда ул әдип белән беренче мәртәбә 1911 елда Истанбулның Нур-ы Госмания мәчете буендагы бер кунакханәдә очрашуын әйтә, «Йосыф Акчура белән икесен күргәндә алган тәүге тәэсирем гомер буе үзгәрмәде, 44 елдан соң яңадан күрешкәндә дә гел шулай калган кебек тоелды», дип яза автор.

«Бер мөҗаһитнең тормышы» исемле икенче язманың авторы М. Әрәли Исхакыйның биографиясен, язучылык һәм журналистлык эшчәнлеген өч өлешкә бүлеп, укучыларга шактый җентекле мәгълүмат бирә. Өченче язма – «Гаяз Исхакый» – Кавказ эмигрантларыннан Сәид Шамил[1] тарафыннан язылган. Аннан соң Азәрбайҗанның бөек каһарманы Мәхмәт Әмин Рәсүлзадәнең[2] «23 июль, 1955, Әнкара» датасы куелган «Аркадашым Гаяз» исемле мәкаләсе килә. «Юл аркадашы» псевдонимы астында бирелгән язмада Г. Исхакыйның Мюнхенга ясаган сәяхәте, мөһаҗирлектәге рус булмаган халыкларның үзара мөнәсәбәтләре турында хәбәр ителә.

«Мәрхүм Гаяз бәйне күреп-танышырга Аллаһ миңа насыйп итмәде» дип башланган язманың авторы – Нью-Йорктан Хәмит Рәшит. Ул Г. Исхакыйны «ватанымда өмет чаткылары тудырган символ» дип атый, әсәрләренең совет хөкүмәте тарафыннан тыелуын, хәтта бу чорларда бик популярлашкан «Зәңгәр шәл» музыкаль комедиясен К. Тинчурин яза алмас, чөнки авыл тормышын бик белми, бу – мөгаен, Г. Исхакыйның эшедер дип, халык арасында тыярга омтылдылар, дигән кызык фикер дә китерә. «Икенче бөтендөнья сугышы мине дә, меңнәрчә Идел-Урал егетләре кебек, Германиягә чыгарып атты», дип үзе хакында да бераз мәгълүмат бирә автор [Milli Mücahit, 1955, s. 37–38]. 70 яше тулу уңаеннан Г. Исхакыйга котлау хаты язып, соңыннан аның белән даими хәбәрләшү мөмкинлеге тапкан Х. Рәшит әдипнең сугыштан соң Германиядә калган бер төркем татарның АКШка күчәргә карар бирүен хуплавын да белдерә.

«Истә тотам» исемле язманың авторы – ингуш халкының күренекле улы Вассан Гирәй Җабаги[3] Г. Исхакый белән дүрт тапкыр очрашу-күрешүен, иң соңгысының Варшавада яшәгәндә шактый озак дәвам итүен, әдипнең аларда калуын, балаларына дин дәресе бирүен зур ихтирам хисләре белән искә ала.

---

[1] Мөхәммәд Сәид Шамил (1901–1981) – Кавказның атаклы шәхесе Шәех Шамилнең оныгы, күренекле җәмәгать эшлеклесе, Кавказ мөһаҗирләренең лидеры.

[2] Рәсүлзадә Мәхмәт Әмин (1884–1955) – күренекле азәрбайҗан дәүләт, сәясәт һәм җәмәгать эшлеклесе, журналист һәм язучы. 1922 елдан эмиграциядә төрле илләрдә яши, татар мөһаҗирләре белән якын элемтәдә тора.

[3] Вассан Гирәй Җабаги (Джабагиев) (1882–1961) – ингуш халкының күренекле сәяси-иҗтимагый эшлеклесе, публицист, Европадагы Кавказ эмиграциясенең күренекле вәкиле. 1938 елдан соң Төркиядә яши.

«Халкымның тәрбиячесе» исемле язманың авторы Һидәят Яшин[1] Исхакыйның психология һәм педагогиканы яхшы белүенә басым ясый һәм милләтнең әхлагын яхшырту юнәлешендәге эшчәнлегенә, халкының бәйсез киләчәге өчен алып барган көрәшенә тукталa.

М. Вәли[2] имзасы астында басылган соңгы язмада Г. Исхакыйны күмү мәрасимендә катнашкан кешеләрнең сөйләгән сүзләре китерелә: Солтан Гариф, Ибраһим Бадай, төркестанлы Аман Бәрдимурат, азәрбайҗан Фатали-бәй, әрмән Тумасьян, калмык Шамба Балина[3], белорус Кабиш, украин Довгал, кырым татары И. Кырымәл[4] һ.б. мәрхүм турында изгелек белән генә искә алганнар.

Югарыда әйтелгәнчә, бу язмаларның барысы да «Идел-Урал» журналына кушымта итеп таратылган китапчыкта бирелгән. Инде хәзер журналның үзендәге материалларга күз салыйк. Кызганычка каршы, «Идел-Урал» бары тик ике генә сан чыгып калган, ни сәбәплеябылган, төгәл билгеле түгел. Беренче сан 1955 елның 19 маенда – Төркиядә яшьлек һәм спорт бәйрәме буларак котлана торган һәм Ататөрекне искә алу көнендә чыкканга, тышлыкта Ататөрек һәйкәленең рәсеме урнаштырылган һәм «Ататөрек бары тик Анадолу төрекләренең түгел, бөтен төркиләрнең Атасы» дип язылган. Эчтәлеккә күз салу белән, журналның ике телдә: төрек һәм инглиз телләрендә чыгарырга планлаштырылганлыгы аңлашыла: сигез төрекчә язманың дүртесе инглизчәгә тәрҗемә итеп бирелгән. «Ни өчен чыга?» дип исемләнгән кереш мәкалә журналның оешуы һәм алга куйган максатлары хакында сөйли: дөньяда барган тарихи вакыйгалар эчендә Идел-Урал мәдәниятенең юкка чыгуына юл куймау, төрки халыкларның уртак мирасын, тарихын саклап калырга омтылу, И. Гаспралының «Телдә,

---

[1] Һидәят Яшин (1894–1978) – педагог. Казанда туган, Укытучылар мәктәбендә укыган. Укуын бетермичә, фронтка алынган, Беренче бөтендөнья сугышында немецларга әсир төшкән. Соңрак Төркиягә килгән. 1915 елда Габдеррәшид Ибраһим һәм Галимҗан Идриси тәэсирендә төрек армиясенә кушылып, Месопотамия фронтында сугышкан. Сугыштан соң педагогик белемен арттырып,Артвин шәһәрендә эшләгән. Төркиядә тыелган «Яңа милли юл» журналын яшерен тарату эше белән шөгыльләнгән [Ono, 2013, s. 577].

[2] М. Вәли – Мостафа Вәли Айтуган (1907–1965), гаскәри һәм язучы. Алабуга шәһәренә якын авылларның берсендә туган. 1925–1928 елларда Казанда хәрби мәктәптә укыган, соңрак Мәскәүдә М. Фрунзе исемендәге хәрби академияне (1939–1941) бетергән. 1941 елда совет-фин сугышына майор буларак катнашкан, финнарга әсир төшкәч, Германиягә киткән һәм үз теләге белән Идел-Урал» легионына кергән (1943–1945), татарча газета чыгару эшенә өлеш керткән. Сугыштан соң Мюнхенда яшәгән, 1953 елда Идел-Урал милли мәркәзенең Германиядәге вәкиле булган, «Милли байрак» (1953–1954) газетасын оештырган, тик аның ике генә саны чыгып калган.

[3] Шамба Балинов (псевдоним Галдана) (1894–1959) – эмиграциядәге калмыкларның лидеры, журналист. Дондагы калмык кенәзе гаиләсеннән. Революциядән соң Берлинга күчеп киткән, 1928 елда калмык эмигрантлары оешмасы Khalmag Tanchin Tug ны нигезләгән. Эмиграциядәге күп кенә газета һәм журналларда язышкан. Бөек Ватан сугышы чорыында Германиядә яшәгән. 1959 елда Америкада вафат булган.

[4] Мостафа Эдигәй Кырымәл (1911–1980) – кырым татарларының мөһаҗәрәттәге күренекле лидерларыннан берсе.

фикердә, эштә берлек» шигаренә таянып эш итү, эмиграциядә яшәгән милләттәшләргә бу байлыкны таныту, аларга мәдәни һәм иҗтимагый ярдәм күрсәтү, чит илләргә таралган зыялыларыбыз белән элемтә урнаштыру. М. Сакмар тагын болай ди: «Шулай ук, төрек армиясенең элеккеге офицеры буларак, армиягә һәм ватаныма язуларым белән булса да, хезмәтемне дәвам иттерүне үземнең бурычым дип саныйм». Автор Идел-Урал буендагы сугышчылар турында да яңа материаллар бирергә омтылуын әйтә.

«Идел-Урал» дип исемләнгән икенче мәкаләнең иясе М.С. дип кенә бирелсә дә, моның Мәҗит әфәнде үзе булганлыгы әллә ни шик тудырмый. Ул Идел, Җаек, Агыйдел елгалары турында гомуми белешмә бирә, хәтта татарча бер җырдан үрнәк тә китерә. Казан ханлыгы тарихы, рус кенәзлекләре белән мөнәсәбәтләрне истә тотып, алардан гыйбрәт алган хәлдә, хәзерге заманда Идел-Уралдан чыккан халыкларның үзара бердәмлеген ныгыту, матди-мәгънәви, мәдәни көчен арттыруның бик кирәкле булуын ассызыклый. Аннан соң шул ук М.С. имзасы белән «Казанның соңгы мәликәсе – сөелгән Сөем хан Бикә» исемле ике битлек шигырь урнаштырылган: Сөембикәнең гүзәллеге, ат өстендә ауга чыгулары, рус авына төшкән ире Җан Гали образы матур гына тасвирланган.

Чираттагы язманың авторы – М. Сакмарның дусты генерал Пәртәв Дәмирхан (1878–1964), кайчандыр рус-япон сугышында инспектор-күзәтүче булып эшләгән, япон тарихы буенча хезмәтләр язган кеше. Ул язмасында Япония белән төрки халыклар арасындагы тугандашлык җепләре, ислам дине һәм япон культурасы арасындагы бәгланышлар хакында сүз башлый, язма киләсе санда дәвам итәчәк, диелә. Япония темасын дәвам иттереп, М. Сакмар үзе дә «Япониядәге идел-ураллылар: дин һәм миллият» дигән темага материаллар китерә.

Аннан соңгы язма «Совет Армиясендә сержантлар тәрбияләү мәсьәләсе» дип атала, авторы исемен күрсәтмичә, «Мөлтәче» (эмигрант) дип кенә куйган. Ике санда чыккан бу мәкаләдә яңа гына Совет Армиясенә алынган егетләрнең, нигездә, колхоз басуларында бертуктаусыз һәм авыр шартларда эшләп үскән авыл балалары булуын әйткәннән соң, колхозлардагы нинди эшкә ничә эш көне (трудодень) язылуын җентекләп аңлата: сау-сәламәт ир-егет ел буена 250 эш көненә ия булса, колхоз рәисе исә, басуда эшләмәсә дә, 2250 эш көненә хуҗа дип, эш хакын түләүдәге тигезсезлекне күрсәтә.

Мирза Бала[1] үз мәкаләсендә Азәрбайҗан милли бәйсезлек хәрәкәтенең идеологы һәм лидеры Мәхмәт Әмин Рәсүлзадәнең 6 март көнне вафат булуын хәбәр итә һәм аның эшчәнлегенә кыскача анализ ясый.

«Финляндиядәге Идел-Урал төркиләре» исемле язмада яңа чыккан басмаларга кыска гына күзәтү ясала.

[1] Мирзабала Мәмәтзадә (1898–1959) – азәрбайҗан публицисты һәм язучысы. «Мусават» партиясенең рәисе (1955–1959). Европадагы азәрбайҗан эмиграциясенең күренекле вәкиле.

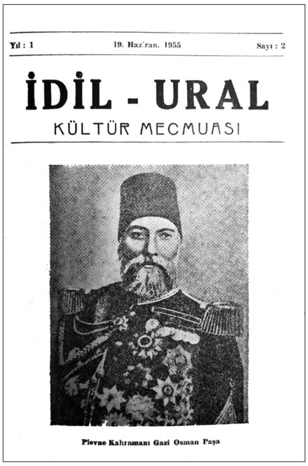

«Идел-Урал» журналының 2 нче саны

«Идел-Урал өлкәсенең җир асты байлыклары» исемле мәкаләдә бу төбәктә чыгарыла торган нефть ятмалары хакында мәгълүмат бирелә. Бу соңгы язмаларның да дәвамы киләсе саннарда чыгачагы хәбәр ителә.

Икенче санның тышлыгына Плевна каһарманы Гази Осман пашаның (1832–1900) портреты куелган. Беренче санда башланган П. Демирхан, М. Бала, «Мөлтәче» язмаларының дәвамы янында, бу санда иктибасларның (башка чыганаклардан алынып, тәрҗемә итеп бирелгән) язмаларның шактый булуы күзгә ташлана, мәсәлән, «Алтайлы кавемнәрнең язмышы», «Икенче Плевна сугышы», «Финляндия төркиләре», «Төрки казакълар хөрриятне ничек сайлады?», «Меото хәзәрләре» исемле язмалар башка илләрдә (нигездә, инглиз телендә) чыккан язмалардан алынган.

Оригиналь әсәрләрдән бу санда игътибарга лаек язма – М.С. имзасы белән язылган «Идел-ураллы шәһит ителгән яшь шагыйрь Әхмәт Сима» исемле хәбәр һәм әлеге шәхеснең «Табынырдым» (Табына идем) исемле татарча шигыре. 1940 елның май аенда 23 яшендә үтерелгән Ә. Симаның соңгы шигыреннән берничә юлын без дә биредә китерүне кирәк таптык:

Булган, диләр, татар гаскәренең
Тугай аты җирне таптаган,
Алтын Урда Урал тауларыннан
Карпатларга кадәр атлаган.

Ул дәвернең кешеләре, имеш,
Нык булганнар тимер-корычтан.
Урыс түгел, дөнья калтыраган
Кама бүрек, кыңгыр кылычтан.

Ул кавемнең дәһшәт чәчеп торган
Башкаласын Сарай дигәннәр,
Күп патшалар Татар ханнарына
Тез чүккәннәр, башын игәннәр...

Изге милләт, ике юл бар, сайла:
Я мәңгегә бетеп калырга,
Я яңадан кулыңа булат тотып,
Ирекне урыстан тартып алырга!

[İdil-Ural Kültür Mecmuası, № 2, s. 20]

Бу санда чыккан язмаларның бары тик икесе генә инглиз теленә тәрҗемә ителгән.

Журналның башка саннары нигә чыкмаган? Әллә чыгып та, берәр рәсми тыюга дучар булганмы? Әлегә без бу хакта мәгълүмат таба алмадык. Ләкин өченче санга «дәвамы бар» дип язылган материалларның булуы, редакциянең басма эшен туктатырга җыенмавын күрсәтеп тора. Шул ук вакытта күпчелек материалны М. Сакмар әфәнденең үзе әзерләве аның янында якын фикердәшләре, көрәштәшләре аз яки бөтенләй булмавына ишарә итә кебек. Ничек кенә булмасын, әлеге басманың чит илләрдә яшәгән татар-башкорт мөһаҗирләренә, аларның балаларына туган халкыбызның тарихын һәм мәдәниятен таныту максатында оешкан булуы аңлашыла. «Идел-Урал» журналы чит илләрдәге татар вакытлы матбугатының бер парчасы булып санала ала һәм шул уңайдан җентекле өйрәнүгә лаек дип саныйм.

Әдәбият

İdil-Ural Kültür Mecmuası. İstanbul. № 1. 19 Mayıs 1955; № 2. 19 Haziran 1955.

Milli Mücahit ve Milli Edip Ayaz İshaki. İdil-Ural mecmuasının 1.sayı ilavesidir. 1955.

İdil-Ural Millî Merkezi Başkanı Mecit Sakmar Vefat Etti // Emel. 1978. № 107. S. 16.

Ono, Ryosuke. Muhaceretteki Bir Özbek Türkü'nün Mektuplarına Göre Türk Dünyası – Abdulvahap Oktay ve Mektupları//Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Cografya Fakultesi Dergisi, 2013, № 2 (53). S. 563–584.

Сибгатуллина Әлфинә Таһир кызы,
филология фәннәре докторы, профессор,
Росссия Фәннәр академиясе Көнчыгышны өйрәнү институтының
әйдәп баручы фәнни хезмәткәре